

DUHOVNE TRAUME IZBJEGLIH I PROGNAHNIH OSOBA

DR. TOMISLAV IVANČIĆ

Pojmovi u naslovu nisu baš sasvim poznati i razumljivi. Potrebno ih je raščlaniti i razjasniti. Stoga će ovo predavanje imati tri dijela: 1. Pojam duhovnog, 2. Pojam duhovnih trauma i 3. Duhovne traume prognanih i izbjeglih.

1. Pojam duhovnog

Pod pojmom »duhovan« u ovom naslovu razumijemo područje na kojem se odvija crkveni pastoral. Ono u podjeli na soma, psihe, i pneuma spada na područje pneume. Somatskim područjem bavi se medicina, psihičkim psihijatrija, a pneumatskim vjersko dušobrižništvo. To je područje otvoreno apsolutnom biću i sposobno za komunikaciju s njime.

Filozofski gledano, duhovno se očituje u transcendenciji i refleksiji. To znači duh nadilazi čovjeka, postavlja ga izvan njega samoga, i ujedno reflektira o čovjeku, proniče njegovu nutrinu, ostaje u sebi. Biblijski pak gledano, duh označuje u biću ono bitno i neuhvatljivo, od čega ono živi, što bez njegove volje iz njega isijava, po čemu to biće najviše jest ono što jest te čime on ne može zagospodariti, nego ono gospodari čovjekom. Hebrejski izraz za duha je »ruah«, a označuje »dah vjetra«, ali i »životni dah« koji dolazi od Boga (usp. Post 2,7 i 6,3). On ne može umrijeti, nego se kod smrti vraća k Bogu. Taj božanski dah čini čovjekovo tijelo djelatnim bićem, dušom živom (usp. Post 2,7). Također se u njemu izražava sve što čovjek doživljava, a to je strah, srdžba, radost, ponos, sve što mijenja čovjekov dah. Prema tome, riječ »ruah« je izraz za ljudsku svijest, za duh. Ispustiti svoj duh znači jedino svoje bogatstvo vratiti Bogu, a to je samo svoje biće (usp. Ps 31–6 i Lk 23,46).

Srodni pojam za duhovno je i duša, u odnosu prema tijelu. Čitav se čovjek obično označava riječju »duša«. Hebrejski se ona zove »nefeš«, grčki »psyche«,

latinski »anima«. Ona ne nastanjuje ljudsko tijelo, već se po tijelu očituje. Budući da je povezana s Božjim Duhom, duša označuje duhovno podrijetlo u čovjeku. No, biblijski su uvijek tijelo, duša i duh neodvojivi, jedno biće oživljeno duhom života. Zato duša ne može biti za sebe, neovisno o tijelu. To je, naime, spiritualističko poimanje, koje se očituje u raznim filozofijama, a suprotno je biblijskom.

Duša je, prema Svetom pismu, znak života, ali i njegov izvor. Za biblijskoga pisca izvor života je Bog. Leon Dufour kaže doslovno: »Tako se duša, psyche, počelo života, i duh, pneuma, koji mu je izvorom, razlikuju jedno od drugoga u srži ljudskog bića, ondje kamo samo Božja riječ može imati pristupa.« (RBT, str. 234). Tako se može govoriti o duševnim ljudima, ali bez duha (usp. Judita 19), ili onima koji su samo »duševni«, a to su vjernici koji su iz »pneumatskog« stanja, u koje ih je privelo krštenje, pali natrag u »zemaljsko« (usp. 1 Kor 2,14; 15,44 i Jak 3,15).

Čovjekova se duhovna stvarnost ne može direktno dokučiti, nego preko duševne i tjelesne stvarnosti. To znači da se duhovne bolesti mogu dijagnosticirati preko znakova na tijelu i na psihi. Postoje, naime, bolesti tijela i bolesti psihe, čiji su uzroci u duhovnom području i stoga se na području somatskog i psihičkog mogu samo simptomatski liječiti, ali ne i etiološki, što se može samo na duhovnom području. Time se odmah pokazuje bitna važnost suradnje između liječnika, psihijatra i svećenika.

Duh nikad ne umire. Duša, naprotiv, može umrijeti (usp. Br 23,10, Suci 16,30, Ez 13,19). Biblija čitavom čovjeku pripisuje ono što će se kasnije, zbog razlikovanja duše i tijela, pripisati duši, kaže Leon Dufour. Bog je u dušu položio sjeme vječnosti, koje će u svoje vrijeme proklijati (usp. Jak 1,21). Uskrsnućem će čitav čovjek postati »duša živa« i, kako kaže sveti Pavao, »duhovno tijelo«. On će sav uskrsnuti.

Drugim riječima, možemo reći da je duh isto što i život, a to znači Božjeg podrijetla. Zato je čovjek duhovan, jer dolazi od Boga, ali istodobno besmrtn zajedno s tijelom i dušom.

2. Duhovne traume

Iz tog izlaganja možemo razumjeti duhovne traume naših izbjeglica i prognanika.

Pod traumom mislimo na povredu koja potrese dušu i na njoj ostavlja trajan trag, što može izazvati na psihi ili na tijelu bolest. Drugim riječima, riječ je o povredama koje izazivaju dalje povrede.

Ovdje govorimo o duhovnim traumama. Papa Ivan Pavao II. u apostolskom pismu »Salvifici doloris« (SD) piše da valja razlikovati tjelesnu od moralne patnje. Razlika se temelji na dvostrukosti ljudskoga bića, a to znači na tjelesnoj i duhovnoj sastavnici toga bića kao neposrednog i izravnog subjekta patnje, kaže Sveti Otac. Tjelesna patnja se ostvaruje kad »boli tijelo«, a moralna kada »boli duša«. »Riječ je, dakle, o boli duhovne naravi, a ne samo o psihičkoj dimenziji

boli koja prati kako moralnu, tako i tjelesnu patnju«, kaže doslovno Sveti Otac (SD 9). Papa, dakle, govori o psihičkoj dimenziji boli čiji su korijeni u čovjekovu duhu. I naglašava: »Širina i mnogolikost duhovne patnje doista nije manja od one tjelesne, no nju je istodobno teže utvrditi, teže doseći terapijom« (SD 9). Budući da se moralna, a to znači duhovna patnja pokazuje u čovjekovoj psihi, često ju je teško razlikovati od psihičkog uzroka bolesti, a onda, zbog toga, ponekad i teže liječiti.

Papa također govori o svakom trpljenju kao o čovjekovj transcendenciji. On doslovno kaže: »U trpljenju je čovjek u određenom smislu 'sudbinski određen' da nadilazi samog sebe i na to je otajstveno pozvan.« (SD 2). Ta je patnja duboka toliko koliko je dubok čovjek, kaže papa (usp. SD 2). I napokon, zaključuje Sveti Otac: »Čovjek u svojoj patnji ostaje nedohvatnim misterijem« (usp. SD 4). Patnja je, dakle, ne samo duhovna nego i transcendentna.

Koje su konkretne duhovne patnje? U »SD« papa ih nabraja pozivajući se na Sveto pismo. To su: smrtna opasnost, smrt vlastite djece i osobito smrt jedinca prvorođenca, izostanak potomstva, čežnja za domovinom, progonstvo i neprijateljstvo okoline, ismijavanje patnika, osamljenost i odbačenost, griznja savjesti, poteškoća da se shvati zašto zli napreduju a pravednici trpe, nevjernost i nezahvalnost prijatelja i bližnjih, nesretna kob vlastitoga naroda. Na taj način ovaj papinski dokument daje popis trauma koje se događaju našim izbjeglicama i progonjenima. Papa istodobno naglašava povezanost duhovne s tjelesnom patnjom. On doslovno piše: »Promatrajući čovjeka kao određenu psihofizičku 'cjelinu', Stari zavjet često povezuje 'moralne' patnje s bolima određenih dijelova tijela: kostiju, bubrega, jetre, utrobe, srca. Ne može se, doista, nijekati da patnje imaju svoju 'fizičku', odnosno tjelesnu sastojnicu, te da se često odražavaju na cjelokupno stanje organizma« (SD 6).

Duhovnost patnje se očituje i u njezinoj povezanosti sa zlom. Papa doslovno piše: »U središtu onoga što tvori psihički oblik patnje uvijek se nalazi određeno iskustvo zla zbog kojega čovjek trpi« (SD 7). Patnja je situacija u kojoj čovjek doživljava zlo. Otkrivajući zlo kao korijen patnje, i to i osobno zlo, i zlo drugih ljudi, otkrivamo da je ono onostrano, da su njegovi korijeni transcendentni i u ljudskoj povijesti, i u pojedincu. No, ti transcendentni korijeni se utvrđuju, kaže Papa, u grijehu i smrti (usp. SD 14). Time što Krist pobjeđuje grijeh poslušnošću do smrti, i samu smrt svojim uskrsnućem, transcendentalni korijeni patnje se mogu liječiti. Patnja je na neki način nevidljiva, pasivna. No, u njoj postoji aktivan, vidljiv dio, a to je bol, žalost, razočaranje, odbačenost, očaj. Patnja i zlo u njoj stvaraju osjećaj nezadovoljstva, sukoba među ljudima i nijekanje Boga. Ljudi se pitaju zašto moraju nevini patiti, ili zašto oni koji su krivi nisu kažnjeni (usp. SD 9). Patnja nije samo kazna za grijeh, trpe, naime, i nevini. Ona je misterij i kušnja. Služi odgoju naroda, poziva na obraćenje. Spasenje i vremenita patnja nisu u suprotnosti.

Spasenje je oslobođenje od zla i stoga je tijesno povezano s problemom patnje. Spasiti čovjeka znači osloboditi ga, dakle, i od zla, i od patnje.

Tako govor o spasenju postaje lijek za prognanike i izbjeglice. Papa doslovno kaže: »U uskrsnuću čovjek pronalazi sasvim novu svjetlost koja mu pomaže utirati

put kroz gusti mrak poniženja, sumnji, očajanja i progonstava« (SD 20).

3. Traume prognanih i izbjeglih

Pokušajmo sada konkretno dijagnosticirati duhovne traume naših izbjeglica i prognanika te pokazati perspektivu njihova liječenja.

U ovom je ratu čitav naš narod postao jedna bolna duhovna trauma. Jedni su morali otići sa svojih ognjišta, a drugi primiti rijeku izbjeglica, iako i sami siromašni i stisnuti u prostoru stana. Jednako možemo reći da je čitava naša Crkva ta rana. Većina izbjeglica su kršćani, članovi Crkve.

Ne postoji bol »in abstracto«, niti trauma izvan čovjeka. Konkretni čovjek pati. Taj pojedinac već ima svoje traume dobivene kroz život. Na te traume došle su nove u ovom ratu. Koje? Rat kao cjelina je neshvatljiva duhovna trauma. Začetnik rata je mržnja, agresija ili čovjekova opsjednutost mržnjom i agresivnošću. Taj se rat čini apokaliptičkim zlom koje se nadvilo nad čovjeka. Rat izaziva baš transcendentna pitanja, a to znači traži odgovor i lijek na duhovnom i s duhovnog područja.

Prvo egzistencijalno pitanje koje rat izaziva jest mržnja. Zašto čovjek mrzi čovjeka koji je najvrednije, vrhunsko biće u stvorenju? Mržnja čovjeka čini zlim, ubija njegovu savjest, dijeli ga od ljudi i Boga, čini nečovječnim, ubija ga u srži njegova bića. Bog je ljubav, a začetnik rata je mržnja. Tako se čovjek mrzitelj izravno suprotstavlja Bogu. Prognanik će tu transcendentnost svoje patnje doživljavati podsvjesno, ali i svjesno. Njega progonstvo stavlja u taj konflikt između Boga i ljudske mržnje.

Rat ubija ljude. Nitko ne smije ubiti čovjeka. To je najveći zločin. Bog je gospodar ljudskoga života. Započinjući rat, čovjek se postavlja na Božje mjesto, pravi se Bogom, proglašava gospodarem ljudskog života. To prognanik osjeća kao užasnu ranu, kao isprevtanje vrednota i nemoć da se tome suprotstavi.

Rat je jači i od ljudi. On nije samo oružje, nego ponajprije ljudsko srce u koje je ušla sotonska, paklenska, razaralačka, protuljudska sila, te razara njih i njihove žrtve. Nemoć svjetske politike i diplomacije da zaustave rat, nesloga zapadnog svijeta povećavaju doživljaj užasa i nemoći u prognanika.

Rat razara sve što su ljudi stvarali. Razara kulturne, vjerske, bolničke, tvorničke i sve druge ustanove. Sve što su ljudi stvorili, rat uništi. Tako on pokazuje kako je sve ljudsko prolazno i da čovjek mora tražiti čvrsto tlo jedino u Bogu. No, prognanik doživljava kao da Bog šuti i ne pomaže. Kao da je tako razorena zemlja, ali i put do Boga.

Rat izaziva dojam da je zlo nadmoćno. Strah se tako uvlači u kosti i tkivo prognanika. Tjelesna se bol čini malenom prema neizrecivosti boli koju trpi duša u strahu i nemoći. Rat ljude postavlja pred stvarnost smrti. Prognanik je stajao u smrtnoj opasnosti. On je mogao u trenu izgubiti ne samo sve, nego i sebe. U njemu se redaju pitanja: postoji li prekogrobni život, jesam li spreman pojaviti se pred Bogom, što je to smrt? Sve se u njemu opiralo smrti. Ali mržnja

neprijatelja mogla je biti jača od svakog otpora. Nasilje je otvorilo u prognaniku neizlječivu traumu, koja nije samo ovostrana, nego onostrana, transcendentna.

Sve to zahtijeva da se prognanicima priđe s lijekovima koje daje Bog. Protiv tih duhovnih paklenskih sila samo je Bog nadmoćan. Isus nas je učio da post i molitva tjeraju i one zle sile i duhove koje je nemoguće drugim sredstvima odagnati. Molitva, post i pokora su sredstva koja osobito Stari zavjet, ali i Novi, nalaže činiti protiv rata (usp. Ljet 20; 1 Tim 2,1–8).

Prognanici su iz korijena iščupani sa svojih ognjišta. U njima se rađa trauma, nemoć da su narod, da su korisni. Izgubili su mogućnost da ih se vrednuje, jer su bez ičega, siromasi, prosjaci.

Njih je s ognjišta izbacila mržnja. Njima se prijetilo, nož im je stajao na prsima, puška na čelu, psovalo ih se, preziralo, maltretiralo, masakriralo. To je razderalo omotač sigurnosti i povjerenja koje čovjek spontano osjeća oko sebe. Kao da su ih napustili Bog i ljudi.

To je u njih unijelo strah. Nije to samo egzistencijalni strah da će im netko oduzeti život, nije ni samo strah da će im netko zadati bol, nego je to i strah od savjesti. Zlo koje se na njih svalilo čini im se apokaliptičkom zvijeri. Kao da ih je Bog prepustio kazni. U njima se, svjesno ili podsvjesno, zbog toga rađa osjećaj krivice. Zato se osjećaju od Boga odijeljeni, neprijateljski prema njemu, jer misle da ih prati njegova srdžba.

Prognali su ih nevine nekadašnji susjedi i prijatelji. S grižnjom savjesti i mržnjom oko sebe oni osjećaju ponor u koji padaju, izgubljenost u svijetu, osjećaj da za njih nema prostora ni vremena u kojem bi još mogli živjeti. Neki su pripovijedali kako jedino u smrti vide izbjavljenje. U nekih je samoubojstvo doista i postalo spas. Tako je život, koji je već prije bio duhovno ubijen, sada bio ubijen i tjelesno.

Jedni su doživjeli duboko poniženje. Prije su imali autoritet u kući, obitelji, u krugu prijatelja i susjeda, u selu ili gradu. Sad su popljuvani, izrugani, obeščašćeni, pogaženi, tretirani poput životinja. Oni su bili nemoćni oprijeti se, dokazati čast i poštenje, nemoćni spasiti obitelj, ženu, djecu, dom. Duboko poniženje im ne da da drugima pogledaju u oči. Kako izići pred ljude, tko će ih još poštivati? Ta je bol jača od njih. Neće li ih ljudi prezreti što se nisu znali oprijeti? Tako se povlače u samosažaljenje, depresiju, bježe od života i ljudi.

Prognanici su vidjeli kako neprijatelji čine užasne nepravde, a da ih nitko za to ne kažnjava. Zazivali su Boga i nebo u pomoć, a pomoć nije došla. Jedni su danima i noćima molili u obitelji, a Bog kao da je šutio. Zašto Bog ne kazni progonitelje i nepravednike? Zašto dopušta da trpe nevini? Pitanje koje stvara dubok, egzistencijalni jaz u duhu izgnanika – kao da Boga nema. To stvara prostor emotivnog i egzistencijalnog ateizma. Kao da je čovjek prepušten samome sebi i totalnoj nemoći. Kao da pravde nema, kao da je ipak nepravda, mržnja, rat, zloća nadmoćnija od dobra. Kako opet vratiti Boga u njihov život?

Neki od prognanika su izgubili majku, drugi oca, jedni sina, drugi muža, ili dijete, a neki su izgubili sve. Gubitak drage osobe stvara oko čovjeka osjećaj nezaštićenosti, da nikome ne pripada i da nema nježnosti u kojoj bi se mogao

rascvjetati život. Bol je dvostruka. Stalna misao da njihovi poginuli pate, jer su nesahranjeni, izgubljeni, nestali, nedostojno bačeni u zemlju, prije smrti mučeni i masakrirani. Bol zbog njihove boli kao da još uvijek pate. Također osjećaj da oni nisu pomireni, jer nisu osvećeni. A s druge strane, njihov gubitak je uništio prostor povjerenja, prisutnosti ljubljenoga bića, čovjeka koji je nježan i zaštićuje te, uz kojega smiješ odrasti i živjeti. Jedna je žena tri mjeseca ležala na psihijatriji, jer je izgubila sina. Kako liječiti te preduboke rane? Treba liječiti i izbjeglicu i one koje je izgubio. Priopćiti mu da su poginuli u nebu, kod Boga. Ovaj život nije jedini, on je poput utrobe majke iz koje dijete nakon devet mjeseci mora izaći. Što je njemu smrt, nama je rođenje. Tako je i ono što nam se ovdje čini kao smrt, zapravo rođenje za vječni život. Poginuli su mučenici za slobodu i zato su u miru, imaju vječnu domovinu, postigli su ono za što su ovdje živjeli. Treba, dakle, najprije pomoći izbjeglici i prognaniku da vidi kako je onome za kim pati dobro, on uživa, spašen je. Tada će njegova bol biti lakša. A onda mu se približiti, uhvatiti ga za ruku, izreći riječi povjerenja, molitvu koja ga dovodi do Boga i pokazati mu neprolazne perspektive. Konačno pobjeđuje pravda, mir, sloboda, ljubav, Bog i čovjekoljubivost. Polako će duša u njima oživljavati.

Jedni imaju najbliže u zarobljeništvu. Tjeskoba, strepnja, bol, iščekivanje zla s malo nade – to je njihova trauma. Opet je potrebno liječiti onoga tko je u zarobljeništvu da bi se izliječilo one koji ga čekaju. Zarobljenici pripovijedaju da im je puno lakše podnositi tegobe zarobljenišтва ako su svjesni da njihovi za njima ne pate. Zarobljenici koji su znali moliti pripovijedaju kako su oko sebe osjećali omotač koji ih je štitio. Ako prognanici mole za svoje zarobljenike, u njima raste nada da će doći natrag, ili da im time olakšavaju muke. Tako molitva liječi onoga u zarobljeništvu, ali i prognanika koji sa strepnjom čeka njegov povratak ili zlokobnu vijest.

Prognanici su teško ranjeni u srcu. Zato su preosjetljivi na svaku reakciju sa strane. Ako ih se radosno ne primi, osjećaju to kao uvredu, ako država ne čini za njih sve kako očekuju, postaju depresivni, ako im se ne pruži brza pomoć, postaju samosažaljivi. Tako nastaju sukobi između onih koji ih prime i prognanika.

Bol zbog nepravde doživljavaju prognanici, jer oni trpe, a drugi ne. Neki gradovi i pokrajine su teško razoreni, ljudi su morali izgubiti sve. Dolazeći u druge gradove vidjeli su kako rade kafići, restorani, kazališta i kina, kako televizija daje zabavne filmove i programe. To ih je duboko povrijedilo. Izbjeglice iz Osijeka su mi rekly da ih je najdublje povrijedila televizija, kad su vidjeli da se tamo pjeva i veseli, dok njih bombardiraju. Jedni su izgubili sina, muža ili drugu blisku osobu, a drugi nikoga. Jedni su morali na frontu, a drugi su ostali kod kuće, radeći kao da rata nema. To je stvorilo ponor nepravde i ljutnje. Mnoge vrijeđa kad vide da drugi skupljaju hranu i odjeću, a oni se boje otići bilo što zatražiti. Ima izgnanika koji su vječito oko kamiona i karitativnih ustanova, a drugi se stide doći, iako gladuju i žedaju. Ima jednih koji su stalno oko crkve, ali nikad u crkvi. Ali ima i onih koji su vječito u crkvi, a stid ih je oko crkve tražiti pomoć.

Mnoge su obitelji razorene. Otac u zarobljeništvu ili na fronti, djeca samo s majkom, u stranim mjestima gdje nauče piti, pušiti, psovati i činiti zlo. Jedni se zbog rana duše ne mogu moliti Bogu, ne vide potrebu ni korist od molitve i Crkve. Drugi se tuže kako nitko nema sažaljenja prema njima. Neki kažu da su već preteški onima kod kojih su.

Prognanici su žrtve mržnje. Ta ih je mržnja sada zahvatila i razara njihove duše. A to je dvostruka patnja, izgnanička i paklenska, to je smrt duše. Kako im pomoći da opraštaju? Potrebno im je pokazati da je mržnja najrazornije oružje koje neprijatelj ubacuje u srce prognanika. Mržnja ubija samu žrtvu progona. Opraštanje ubija neprijatelja, predaje ga Božjoj pravdi, te istodobno oslobađa prognanika od najsmrtonosnijeg oružja – mržnje.

Teške su traume djece. U njima je mržnja na progonitelja, osobito ako su izgubili oca ili nekoga bliskoga. More ljudske nježnosti i Božje dobrote treba djetetu da ga se oslobodi razorne mržnje i osvete koja u njemu s godinama raste.

Prognanici su izgubili dom. Oni su u tudini. U njihovu domu i mjestu izričane su ružne riječi, psovke, prokletstva, ruganja, zločinačke su se misli tamo »lijepile« na zidove i prostore. Povratak traži da se ti prostori očiste, blagoslove, oslobode. Ili – brojni su ljudi tu poginuli i povratnik osjeća neugodu i muku tamo stanovati. Treba molitvom i euharistijom pomiriti ta mjesta.

Sve to postavlja i pitanje smisla patnje, rata, otpora.

Neizvjesnost povratka na ognjište, u dom, na korijene života, stvara depresivna stanja, nevjeru i ljutnju te smanjuje radnu sposobnost.

Osobito su prognanici osjetljivi na nepravdu i u najmanjem obliku. Boli ih već to da su pred cijelim narodom izloženi patnji, i to za cijeli narod. A to im se vraća nestrpljenjem i nepovjerenjem, umjesto sućuti i poštovanja.

Mnogi izgnani muškarci na fronti ne izdrže sve te traume te se ubiju, često ubiju i još nekoga kraj sebe. Samoubojstva su česta, kao i krađe, provale, svađe, pijanstva, drogiranos, traženje transcendentalnih iskustava preko okultnih praksa ili istočnjačkih metoda. Ali tako se samo upada u još teža stanja. Sve to izaziva naš crkveni pastoral. Jer, ako je čovjek tjelesno bolestan, poći će k liječniku ili u bolnicu, ako je psihički bolestan, poći će k psihijatru, ako je pak duhovno-moralno bolestan, stavljamo ga u zatvor ili osuđujemo na smrt. A Crkva je pozvana liječiti slomljena srca i svaku nemoć u narodu.

Osveta i mržnja je teška trauma onoga koji je izgubio najdražu osobu ili sve svoje. On osjeća potrebu da ih iskupi, da ih osveti, da ne ostanu poniženi ležati u grobovima. Nije to samo bijes osvete, nego i samilost prema poginulima. Pokazalo se da u ovom ratu blagoslovljena krunica na vratu vojnika i izbjeglica može neutralizirati mnogu muku, osvetu, mržnju i nemoć. Tako bi trebalo pomoći da se i poginuli za čiji se grob ne zna, izdaleka sahrane i pomire molitvama.

Osobita trauma prognanika jest strah. To je dubok egzistencijalni strah, s kojim liježu i ustaju. To je osjećaj nezaštićenosti i besmisla svih pothvata, nevjera da se još nešto može spasiti te strah pred ubijanjem. Iz toga nastaje okrivljavanje Boga za patnje, jer ih je mogao izbaviti. To je osjećaj da je mržnja jača od ljubavi i izvrnutost zlu na milost i nemilost. Tako se rada mrmljanje, a onda

predbacivanje, samosažaljenje, agresivnost, depresija i, obično, pomisao na samoubojstvo. Tako paničan strah od smrti i nasilja vodi u smrt.

Nasilje nad prognanikom izaziva protunasilje. Dapače, ako je još i s oružjem, tad će postati ovisnik o nasilju, smatrajući da to mora činiti. »Tko čini grijeh, rob je grijeha« – kaže Isus. Za rata će to činiti protiv neprijatelja, ali u vrijeme mira i protiv svoje okoline. Treba liječiti tu osvetničku i nasilničku ovisnost. U ratu obično kreposti izokrenu u poroke. To je znak razorenih duša, savjesti i vjere.

Prognanost izaziva zavist, animozitet, pa čak i mržnju prognanih protiv onih koji to nisu, onih na fronti protiv onih koji nisu bili, onih koji nemaju doma protiv onih kojima ništa nije razoreno. Tako se rat protiv vanjskih neprijatelja pretvara u rat protiv svojega naroda. Tako se može razmahati bezakonje.

Božja pravda i Božja prisutnost, rad s prognanicima i ranjenima, prisutnost svećenika i znakova vjere – poput medaljica, krunica i blagoslovina pokazali su se često vrlo uspješnima u borbi protiv rana, trauma i razorenosti duša.

Važno je uočiti da Crkva mora postati organiziranija baš u pogledu liječenja duhovnih rana. Jer, one su najteže. Psihijatri čine svoje, caritasi svoje, liječnici čine svoje, ali čini se kao da se Crkva još nije organizirala da bi sistematski mogla liječiti teške duhovne traume. Trebalo bi u svakoj župi, ili barem u svakome gradu, organizirati ekipu koja bi posjećivala ranjenike i izgnanike, ali s nekom vrstom stručnoga duhovnog obrazovanja i osposobljavanja, kako bi znali kako razgovarati s njima, kako ih učiti izlaziti iz trauma i kako ih liječiti pomoću molitve, vjere, Svetog pisma, dobrih knjiga ili dobre riječi. Trebamo ljude koji će znati stručno pružiti sućut, poštovanje i ljubav prema izagnanicima. To traži i dokument SD. Sveti Otac naglašava da služba milosrdnog Samarijanca »poprima organizirane ustrojstvene oblike te predstavlja područje rada odgovarajućih zanimanja« (SD 29). »Dragovoljno i samarijansko djelovanje« – piše Papa – »ostvaruje se u prikladnim sredinama, odnosno posredstvom organizacija stvorenih u tu svrhu« (SD 29).

Očito je da samo liječnička i psihijatrijska služba nisu dovoljne da potpuno pomognu prognanicima u liječenju njihovih trauma. O tome kaže zagrebački nadbiskup Franjo kard. Kuharić u predavanju održanom na 7. međunarodnoj konferenciji o rehabilitaciji hendikepiranih u Rimu, 19–21. 11. 1992: »Liječnik može patniku pomagati stručnošću, da mu olakša boli. Psiholog će mu nastojati svojom metodom i iskustvom vratiti samopouzdanje. Zdravi će ga nastojati okružiti pažnjom i pružiti mu moguću pomoć. Ali, ipak takav čovjek nosi sam svoj križ. Da bi se neizlječivim bolesnicima, ranjenicima i hendikepiranima ostvarila duhovna jakost, potrebno ih je uvesti u istinsku duhovnost, odnos prema Bogu, vjeri i povjerenju.« (Sl. vj. 5 [1992] 133).

Potrebno je, dakle, pokraj redovitog pastoralnog djelovanja ostvariti i izvanredne organizirane duhovne pomoći prognanim i izbjeglim osobama.